

Χατζιδάκιβ, Διαδρομές δύο κορυφαίων

Media: ΒΗΜΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ **Page:** 65-67 **Published at:** 10-12-2023
Author: **Surface:** 1556.26 **Circulation:** 32170
Subjects: cm²

Μάνος Χατζιδάκις, Νίκος Γκάτσος: Διαδρομές δύο κορυφαίων

ΜΙΑ ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΗ ΚΑΙ ΕΝΑ
ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΥΠΕΝΘΥΜΙΖΟΥΝ
ΤΟΝ ΣΤΟΧΑΣΜΟ
ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥΣ

Σ. 12-13

→ Ο Μάνος Χατζιδάκις ίσως είναι ο πρώτος που διατυπώνει το 1988 την άποψη ότι δεν βλέπει «κανένα μειονέκτημα στο γεγονός ότι ο Γκάτσος δεν μας έδωσε και μια δεύτερη "Αμοργό". Πιστεύω ότι πρέπει να σταματήσουμε να βλέπουμε τους δημιουργούς με στενή έννοια συμφέροντος, σύμφωνα με το "τι μας αφήνουν"»

Ο Γκάτσος του Χατζιδάκι σήμερα

Οι ψηλόλιγνοι νέοι με τα μεγάλα μάτια που έμελλαν να κινήσουν καρδιές, όπως έλεγε ο Ελύτης. Ο συγγραφέας της ποιητικής *Αμοργού*. Ο λάτρης και μεταφραστής του Λόρκα. Ο δημιουργός των 360 δισκογραφημένων τραγουδιών που με το «Χάρτινο του φεγγαράκι» του 1948 άνοιξε τον δρόμο για το ποιητικό τραγούδι στην Ελλάδα. Τριάντα χρόνια μετά τον θάνατο του *Νίκου Γκάτσου* (1911-1992), μπορούμε να πούμε ότι ο μύθος του έχει αποκρυσταλλωθεί. Η παρουσία του στη λογοτεχνική μας ζωή είναι τακτική, χάρη και στις προσπάθειες της συντρόφου των τελευταίων χρόνων της ζωής του και διαχειρίστριας του έργου του *Αγαθής Δημητρούκα*, η οποία δρομολόγησε νέες εκδόσεις του έργου του, αλλά και με την αφορμή επετείων, αναγνώσεων και εκδηλώσεων.

Ένα μεγάλο διεθνές συνέδριο, στη συμπλήρωση εκατό χρόνων από τη γέννησή του, που πραγματοποιήθηκε τον Σεπτέμβριο του 2011 στο Μουσείο Μπενάκη – με εκδομένα πρακτικά: *Ένας χαμένος ελέφαντας. Εκατό χρόνια από τη γέννηση του Νίκου Γκάτσου*, εκδ. Μουσείου Μπενάκη 2015 –, εδραίωσε ως κυρίαρχη ταυτότητα του Γκάτσου αυτήν τον ποιητή της *Αμοργού*. Αλλάστε, παρά την αμχανία της κριτικής κατά την πρώτη της έκδοση το 1943, η *Αμοργός* είχε πάντοτε την εκτίμηση των ομοτέχνων. Ο Ελύτης την είχε επαινέσει με θαυμαστικά λόγια, το ίδιο και ο Σεφέρης. Ωστόσο, παρότι είχε ενταχθεί στις γραμματολογίες της λογοτεχνίας μας ως αξιόλογο έργο του ελληνικού υπερρεαλισμού, αντιμετωπιζόταν από την κριτική ως το σημαντικό δείγμα γραφής μιας ποιητικής ιδιοσυγκρασίας που δεν είχε εφάμιλλη ποιητική συνέχεια.

Δύο εκδόσεις που μόλις κυκλοφόρησαν ανοίγουν νέους δρόμους στην πρόσληψη του ποιητή της «Αμοργού» και υπογραμμίζουν την ξεχωριστή κριτική αξιολόγηση του συνθέτη και φίλου του

Της Λαμπρινής Κουζέλη

Το συνέδριο ακολούθησε νέα έκδοση της *Αμοργού* (2013) και *Ολων των τραγουδιών* (2018) από τις εκδόσεις Πατάκη και η μετακίνηση του αρχείου του Γκάτσου τον Μάρτιο του 2018 από την Αθήνα στη Houghton Library του Πανεπιστημίου Χάρβαρντ. Προϋποθέσεις που συνθέτουν το περιβάλλον μιας νέας πρόσληψης του Γκάτσου. Στο πλαίσιο αυτό έχει ενδιαφέρον ο τόμος *Νίκος Γκάτσος (1911-1992)*, επιμ. Αγαθή Δημητρούκα, εκδ. Ιανός/«Χάρτις», 2023, που μόλις κυκλοφόρησε. Συλλογή παλαιότερων και νέων κειμένων, που δημοσιεύθηκαν στο ηλεκτρονικό περιοδικό «Χάρτις» (τχ. 37, Ιανουάριος 2022), από ημισέλιδα σημειώματα και προσωπικές μαρτυρίες μέχρι στέρεα φιλολογικά μελετήματα, τα ποικίλα κείμενα του τόμου αποτελούν φόρο τιμής στον ποιητή στην

επέτειο των τριάντα χρόνων από τον θάνατό του.

Σεφέρης και Ουίτμαν

Στοιχεία που προκύπτουν από την ανάγνωση του τόμου διεκρινούν τον μύθο του Γκάτσου προς άλλες περιοχές. Πρώτα από όλα, στη σχέση του με τον Σεφέρη, γνωστή μεν και τεκμηριωμένη, η οποία όμως έχει επισκιασθεί από την αντίστοιχη με τον Ελύτη. Ο *Δημήτρης Δασκαλόπουλος* την επισημείνει συχνά και αναφέρει εδώ τις φάσεις της σχέσης Σεφέρη - Γκάτσου. Η γνωριμία τους γίνεται στα έτη 1934-1936. Ο θαυμασμός είναι αμοιβαίος και εκφράζεται με αυθόρμητες χειρονομίες υποστήριξης, όπως το επιδοκιμαστικό κείμενο στην «Αγγλοελληνική Επιθεώρηση» του Γκάτσου για την απονομή του Επάθλου Παλαμά το 1947 στον Σεφέρη. Εξίσου επαινετικά ήταν και τα λόγια με τα οποία παρουσιάζει ο Σεφέρης τον Γκάτσο στον Ελιοτ.

Επιπλέον, σημαντική, εκτός από την πολυσυζητημένη σχέση του Γκάτσου με τους γάλλους υπερρεαλιστές και τον Λόρκα, είναι η σχέση του με τον κορυφαίο αμερικανό ποιητή *Ουόλτ Ουίτμαν*. «Οι στίχοι αυτοί έχουν ως πρότυπο το Τραγούδι του εαυτού μου του *Ουόλτ Ουίτμαν*» παραδέχεται ο ίδιος ο Γκάτσος σχολιάζοντας Αμερικανό *Στίβεν Ουιτς*, ο οποίος είχε πρωτογνωρίσει τον Έλληνα ποιητή σε επίσκεψή του στην Ελλάδα το 1968 και μεταφέρει στον τόμο δικά του σχολία για το ποιητικό του πόνημα.

Ο πεζός λόγος του Γκάτσου

Μια άλλη ελάχιστη γνωστή πλευρά είναι εκείνη του πεζογράφου Γκάτσου. Ένα ημιτελές πεζό με τίτλο «Η λίμνη Καλιάμπα» έχει βρει στα κατάλοιπά του η ιτα-

λίδα νεοελληνίστρια *Μαρία Καρακάουζι*, γραμμένο στην εποχή της *Αμοργού*, για την ακρίβεια στην πίσω όψη του χειρογράφου του ποιήματος, όπως αναφέρει. Αφορά ένα «περιέργο» περιστατικό, σε μια «περιέργη», επικίνδυνη λίμνη, όπου μια σειρά ορθοαμαπάτες τραβούσαν ανθρώπους και ζώα κοντά της και «πέφτανε ανάποδα το ένα κοντά στ' άλλο στην παγίδα και πνιγότανε στα βαθιά νερά». Το αλλόκοτο, σκοτεινό θέμα του διηγήματος, το μυστήριο, το υπερφυσικό, θυμίζουν τις αλλόκοτες, παράλογες ιστορίες του Πόε. Ο *Γιώργος Πατρομανωλάκης* μιλούσε ήδη στο συνέδριο του 2011 περισσότερο για στοιχεία «του παραλόγου» παρά για στοιχεία υπερρεαλιστικά στην *Αμοργό*. Την καταγωγή αυτών των στοιχείων του μυστηρίου, του σκοτεινού, του ανεξήγητου αναζητούσε τότε στις δικές μας παραλόγες, ο' αυτή την ιδιαίτερη κατηγορία του δημοτικού τραγουδιού. Αποκαλούσε μάλιστα «οιονεί μικρές παραλόγες» τραγούδια του Γκάτσου όπως «Ο Γιάννης ο φονιάς» και «Ο Ιρλανδός κι ο Ιουδαίος», έναν χαρακτηρισμό που επαναλαμβάνει στον τόμο που κυκλοφορεί και η ποιήτρια *Δήμητρα Χ. Χριστοδούλου*. Στον ίδιο τόμο, ο Στίβεν Ουιτς αναφέρει το ρητό σχολείο του Γκάτσου ότι η φράση «τους τραύλους της Βαλμάρνης» είναι αναφορά στον Εντγκαρ Άλαν Πόε. Πόσο ανεπιπράστο άφησε τον Γκάτσο, που γνώριζε από πρώτο χέρι την αγγλόφωνη και τη γαλλόφωνη λογοτεχνία της εποχής, η τάση προς τον πεζό λόγο; Ακόμη και η σύνδεση με τις ελληνικές παραλόγες, τα πιο αφηγηματικά από όλα τα δημοτικά τραγούδια, προς τον αφηγηματικό πεζό λόγο μάς κατευθύνει. Αλλωστε, με ένα μικρό διήγημα, με τίτλο «Ένας ασήμαντος άνθρωπος», ένα ρεαλιστικό ψυχογράφη-

μα στο κέντρο του οποίου βρίσκεται ένας ανεκπλήρωτος έρωτας, πρωτοεκδιδόμενος, όπως φαίνεται, τη λογοτεχνική του κλίση ο Γκάτσος σε ηλικία είκοσι ετών, όπως σημειώνει ο μελετητής του έργου του **Σταύρος Καρτσωνάκης**. Το πιθανό ενδιαφέρον του για τον αφηγηματικό πεζό λόγο υποδεικνύει πιθανότατα και η έλξη του προς τον κινηματογράφο και την κινηματογραφική αφήγηση. Φαίνεται λοιπόν, πως, αφήνοντας πλέον πίσω μας το «αίνιγμα της *Αμοργού*», μπορούμε να καταπιαστούμε με το «παράδοξο του πεζογράφου Γκάτσου».

Ο οξυδερκής Χατζιδάκις

Στο πλαίσιο αυτό, έχει ενδιαφέρον η συνομιλία της έκδοσης με τον τόμο *Ο καθρέφτης και το μαχαίρι* (εκδ. Ικαρος, 2023) του **Μάνου Χατζιδάκι**, που μόλις επανακυκλοφόρησε. Ο τόμος, που πρωτοκυκλοφόρησε το 1988, περιλαμβάνει τριάντα έξι κείμενα του Χατζιδάκι, κείμενα δημοσιευμένα σε περιοδικά και εφημερίδες – τα περισσότερα, κείμενα που δημοσίευσε στο περιοδικό *Το Τέταρτο* που διύθυνε από τον Μάιο του 1985 ως τον Μάρτιο του 1986 – ή ομιλίες, και φωτογραφίες από το αρχείο του σχολιασμένες από τον ίδιο.

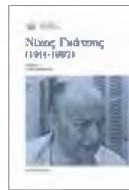
Η ατμόσφαιρα που καλλιεργήθηκε στο πατάρι του «Λουμίδη» και του «Πικαντίλλου», με θαμώνες τους Ελύτη, Γκάτσο, Χατζιδάκι και λογοτέχνες της γενιάς του 1930, ξετυλίγεται μοναδικά στα κείμενα του Χατζιδάκι που σκιαγραφούν ορισμένα από τα καλύτερα πορτρέτα όχι μόνο των πολύ στενών φίλων Γκάτσου και Ελύτη, αλλά και του ζωγράφου *Γιάννη Τσαρούχη*, της ποιήτριας *Μάτσης Χατζηλαζάρου* και του σκηνοθέτη *Ζυλ Ντασέν*. Ο Μάνος καθίζει τον γάλλο χορευτή και χορογράφο *Μορίς*

Μπεζάρ σε μια εξομολογητική συνομιλία περί γονιών, Θεού και τέχνης. Γράφει για μια παγκόσμια τέχνη «η οποία δεν έχει πιστοποιητικό γεννήσεως και χώρα καταγωγής», και επικρίνει την πολιτική τέχνη, η οποία «στην υπηρεσία της πολιτικής υπηρετεί την τέχνη όσο μια κομματική εφημερίδα υπηρετεί την αλήθεια και την πληροφόρηση».

Η διορατικότητά του, η ευθυκρισία και ειλικρίνειά του είναι απαράμιλλες και αξίζει, μαζί με τα *Σχόλια του Τρίτου* – τα σχόλια του στο Τρίτο Πρόγραμμα, που θα κυκλοφορήσουν σε νέα έκδοση από τον Ικαρό το 2024 – να εξετάσουμε μεθοδικά τον Χατζιδάκι ως κριτικό τέχνης και πολιτισμικό κριτικό. Ενδεικτικά είναι τα σχόλια που συναντούμε στο καθοριστικό για τον μύθο του Γκάτσου κείμενο «Νίκος Γκάτσος – ένας πολύ αυστηρός φίλος» που δημοσιεύεται στον τόμο, όπου ίσως πρώτος ο Χατζιδάκις διατυπώνει το 1986, σε συνέντευξή του στο περιοδικό «*Η Λέξη*», ότι δεν βλέπει «κανένα μειονέκτημα στο γεγονός ότι ο Γκάτσος δε μας έδωσε και μια δεύτερη *Αμοργό*. Πιστεύω ότι πρέπει να σταματήσουμε να βλέπουμε τους δημιουργούς με στενή έννοια συμφέροντος, σύμφωνα με το “η μας αφήνουν”. Ας μην αφήσουν τίποτε». Και προσθέτει πως «τη μεγάλη σημασία του την αντλεί από το ότι είναι ένας μεγάλος δάσκαλος που διδάσκει όσους έχουν την τύχη να του πούνε “καλημέρα”, αν κι εκείνος θελήσει να τους πει “καλημέρα” και να συνεχίσει», υπογραμμίζοντας το κύρος του Γκάτσου στη συντροφιά της γενιάς του 1930 και των μεταγενέστερων, ενώ στο προλόγιό του στη βράβευση του Γκάτσου από τον Δήμο Αθηναίων το 1987 τον χαρακτηρίζει ποιητή-οδηγητή, τον οποίο οι υπόλοιποι θα ανακαλύπτουν με το ένστικτό τους διαρκώς.

ΜΑΝΟΣ ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ
Ο καθρέφτης και το μαχαίρι
Εκδόσεις Ικαρος, 2023 (επανέκδοση), σελ. 270, τιμή 18 ευρώ

Νίκος Γκάτσος (1911-1992)
Επιμέλεια Αγαθή Δημητρούκα.
Ευθύνη σειράς Δημήτρης Καλοκύρης.
Εκδ. Ιανός/«Χάρτης», 2023, σελ. 216, τιμή 11,10 ευρώ

«Νικόλα, θάρθεις να μιλήσουμε;»

Η στενή σχέση συνεργασίας αλλά κυρίως φιλίας μεταξύ Χατζιδάκι – Γκάτσου αποτυπώνεται στην αλληλογραφία τους. Σε επιστολές από την Αλληλογραφία Γκάτσου που ετοιμάζει η συγκριτολόγος **Ελενα Κουτριάνου** ο Μάνος το 1969 προσκαλεί τον Νίκο στο Λονδίνο όπου βρίσκεται: «*Επί τέλους Νικόλα, θάρθεις να μιλήσουμε;*» και για να τον παροτρύνει σημειώνει: «*Μην σκέπτεσαι το Λονδίνο σαν Αγγλία. Να το σκεφτείς σαν μια γειτονιά των Αθηνών, που κατοικώ*». Ο Γκάτσος από την πλευρά του, σε αχρονολογητή επιστολή, σταλμένη όταν ο Χατζιδάκις βρίσκεται στη Νέα Υόρκη, του γράφει: «*Μου λείπεις πολύ και η εβδομάδα που περάσαμε μαζί στην Αθήνα με έκαμε να ξεχάσω λιγάκι την απελπισία όπου βρισκόμουν*». Αλληλογραφίες και κατάλοιπα, και η περαιτέρω μελέτη του αρχείου του Γκάτσου – το οποίο ψηφιοποιείται σταδιακά και είναι προσβάσιμο στο διεθνές κοινό στον ιστότοπο <https://gatsosarchive.org> προκαλώντας ήδη ξένους μεταφραστές και μελετητές να αναμετρηθούν με τον ποιητικό λόγο του Γκάτσου – καθιστούν επιτακτική τη συγγραφή μιας βιογραφίας του, η οποία ενδέχεται να δώσει απαντήσεις στο αίνιγμα της ποιητικής σιωπής του Γκάτσου μετά την *Αμοργό*. Για φύση ψυχαναγκαστική κάνει κάπου λόγο η Αγαθή Δημητρούκα, σε «*δυσκολίες*» αναφέρεται ο Σεφέρης, για «*αττική αδιατάρακτη ραθυμία*» κάνει λόγο ο Χατζιδάκις, που τον καταλάβαινε ίσως καλύτερα από οποιονδήποτε άλλον.